

بسم الله الرحمن الرحيم

وجوب توبه و استغفار و دعا و توسل در رفع بلاها

عاطفه فخرایی^۱

چکیده:

دعا، توبه، استغفار سرمایه‌ای ارزنده و از حقایق اسلام و قرآن که روح و جسم، انسان‌ها را پرورش می‌دهد آدمی آفریده‌ای والا در سراسر هستی است که زندگی او سرشار از تمنا، خواستن و رفاه آسایش و رهایی از سختی‌ها است او در حرکت زندگی دچار مشکلات خواهد شد و این سختی کشیدن به طور واقعی انسان‌ها را رشد می‌دهد و باعث بزرگ شدن روح انسان می‌شود تحمل سختی‌ها معقول و صبر و بلایا و پابندی به تکالیف الهی و انضباط‌های دینی راه صحیح و بزرگ شدن است یکی از عواملی که در سرنوشت انسان‌ها تاثیر دارد بلاها می‌باشد. که ما در اینجا با توجه به اهمیت موضوع با بهره‌گیری روش کتابخانه‌ای به بررسی دعا و توبه در زمان بلاها از دیدگاه قرآن و احادیث می‌پردازیم و به این پرسش پاسخگونه چه عواملی می‌تواند موجب سختی‌ها شود؟ بعد از بیان مفهوم واژه دعا و توبه و... و کارکرد آن را از دیدگاه قرآن و ارتباط بین عوامل معنوی و طبیعی، فلسفه شداید و بلاها مورد بررسی قرار گرفت و هدف این مقاله آشنایی با مبحث دعا و توبه و مسائل پیرامون است که در حقیقت یادآور ضرورت نگرشی دوباره به وجوب دعا و توبه می‌باشد که البته برای تغذیه جان آدمی گریزی از آن نیست و نتیجه بدست آمده که عامل دعا، توبه، استغفار و قطع امید از اسباب ظاهری در بلاها از عوامل رفع آن‌ها می‌باشد.

واژگان کلیدی: استغفار، توبه، توسل، دعا.

۱. سال پنجم سطح دو، مدرسه امام خمینی (رحمه الله)، masihb۹۲@ gmail. Com.

مقدمه

وقتی انسان در حلقه بلایا و مشکلات قرار می‌گیرد ضروری‌ترین وظیفه انسان از دیدگاه اسلام خودسازی و تزکیه نفس است. و اساس دعوت همه انبیای عظام و ائمه اطهار(علیهم السلام) در طول تاریخ حول این محور مهم بوده است. و یکی از راه‌های رسیدن به تزکیه نفس دعا، توبه و استغفار می‌باشد. علل انتخاب موضوع دعا و توبه که آیا این امر لازم و ضروری است؟ راز و نیاز با خداوند یکی از نیازهای فطری بشر است. آدمی از آغاز بلوغ فکری و روانی، پیوسته خویش را نیازمند یافته تا با کانونی نیرومند پیوند برقرارکند تا بتواند آرامش نفسانی خود را باز یابد و در مسیر پویش روزانه راه بییماید.

دعا و توبه وسیله‌ای است که پروردگار عالم در اختیار انسان قرار داده تا وقتی که اعضا و جوارح و روحيات انسان از مسیر تعیین شده خارج می‌شود بتواند با توسل به این امر از ابتدای خلقت انسان بود خودش را در مسیر اصلی قرار دهد و مشکلات روحی خود را با دعا و توبه برطرف سازد، حتی برای بهبودی بیماری‌های جسمی خود از دعا استعانت جوید و اگر دعا و توبه طبق شرایط و به شکل صحیحی صورت گیرد، خواه‌ناخواه باعث تقرب واقعی انسان به ذات اقدس الهی می‌گردد و انسان به وسیله دعا و عبودیت به خدا نزدیک می‌شود و دعا زمینه‌ساز آرامش، امید و اطمینان درونی، تحرک و پویایی در زندگی و مصون ماندن از یأس و درماندگی می‌گردد. و هیچ رخدادی با ارزش‌تر از دعا و انس با خدا نمی‌باشد. هدف اصلی این بحث با توجه به توصیفی بودن آن و اهتمام به شرایط زمان حاضر در مرحله نخست آشنایی بیشتر و عمیق با موضوع دعا، توبه و استغفار در موقع گرفتاری‌ها با آن مواجه است و در پایان فلسفه روبرو شدن فرد با این سختی‌ها می‌باشد.

ارزش و دعا و توسل به گونه‌ای است که «برترین اعمال و عبادات، مغز و محتوای اطاعات، می‌باشد. دعا کرامت چشم‌گیری است که افزون بر حل مشکلات ظاهر و باطنی، پاسخ به نیاز فطری، دستیابی به پشتیبان معنوی در زندگی، معرفت و هدایت و رسیدن به تکامل و تقرب الهی می‌شود به طوری که گاه سرنوشت شوم و حتمی انسان به وسیله دعا به تقدیر روح بخش و امیدآفرین

تبدیل می‌شود. در راستای موضوع این مقاله کتاب‌های فراوانی نوشته شده از جمله (کتاب بحارالانوار از علامه مجلسی، اخلاق شبر از عبدالله شبر، کتاب اصول کافی از کلینی و...) استفاده شده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- استغفار

«استغفار» واژه‌ای والا در فرهنگ اسلام، کلیدی کارگشا و ابری برکت‌زا است که با آن شستشوی جامه جان و شفافیت روح و روان فراهم می‌شود. با استغفار یعنی: «پشیمانی از گذشته و تصمیم جدی بر آینده»، درهای اجابت و استجاب دعاها به روی بندگان گشوده می‌شود و رحمت و مغفرت، صفا و صداقت، جلا و نورانیت، فهم و معرفت و امنیت و حفاظت انسان از دست شیطان پدید می‌آید و از آن سو تلخی‌ها و سختی‌ها از زندگی جدا می‌شود و بندگان استغفارگر از گرفتاری‌ها و دل مشغولی‌ها از زندگی جدا می‌شود و بندگان استغفارگر از گرفتاری‌ها و دل مشغولی‌های شیطان رها می‌گردند؛ اموال و فرزندان فراوان و رزق و روزی مادی و معنوی بسیار می‌شود. رهاورد استغفار در نگاه آیات قرآن، «مَتَاعًا حَسَنًا»^۱، «يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا»^۲ تا باران آسمان بر شما فراوان نازل کند. «وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ»^۳ و شما را به مال بسیار و پسران متعدد مدد فرماید. یعنی «بهره‌مندی نیکو، ریزش از آسمان (لطف و رحمت) بی‌پایان (الهی)، برکات بسیار و کمک‌های فراوان از اموال و فرزندان و رحمت و مغفرت خداوند مهربان بیان شده است.»

۱. سوره هود: آیه ۳.

۲. سوره نوح: آیه ۱۱.

۳. همان: ۱۲.

از این رو رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) در کلامی کوتاه، پیامی پرمعنا برای تمامی بندگان خوب خدا بیان فرموده که: «خیر الدعا الاستغفار»^۱ بهترین دعا (برای کسانی که درد و اندوه دارند) استغفار است. »

۱-۲- توسل

«توسل» یعنی اتخاذ «وسیله» برای نزدیک شدن به چیزی، چنانکه دانشمندان لغت می‌گویند: «تَوَسَّلَ إِلَيْهِ بِوَسِيلَةٍ: إِذَا تَقَرَّبَ إِلَيْهِ بِعَمَلٍ^۲ تَوَسَّلَ إِلَى اللَّهِ بِعَمَلٍ أَوْ وَسِيلَةٍ: عَمَلٌ تَقَرَّبَ بِهِ إِلَيْهِ تَعَالَى»^۳.

«وسیله» در لغت به معانی مختلف آمده است:

- ۱- نزدیک شدن.
- ۲- مقام و منزلت در پیش سلطان.
- ۳- درجه.
- ۴- چاره‌جویی برای رسیدن به چیزی با میل و رغبت.
- ۵- هر چه که بسبب آن، نزدیک شدن به دیگری ممکن باشد.^۴

دعا

«دعا» به معنای «خواندن»، «حاجت خواستن» و «مدد گرفتن» است که ترجمان «ایمان و عبادت و توجه به پروردگار و درخواست خواسته‌های خود از اوست»^۵.
حقیقت دعا برای آن است که خدا انسان را به حضور بپذیرد و انسان خدای خود را زیارت کند.
حکمت دعا همان روح دعاست که انسان دعا کننده خود را در حضور دعا شونده بداند و او را که خدای سبحان است، شاهد خویشتن کند؛ شاهدی که با این مشهود پیوند دیگری برقرار سازد.^۶

تعریف توبه

-
۱. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۴۰۸.
 ۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۷۲۴.
 ۳. غرویان، محسن، مجله پاسدار اسلام اول آبانماه ۱۳۹۱ شماره ۳۷۱، فلسفه توسل.
 ۴. ضیا آبادی، توسل، ص ۲۷.
 ۵. راغب اصفهانی، المفردات، ص ۱۷۰.
 ۶. جوادی آملی، حکمت عبادات، ص ۲۳۵-۲۳۶.

توبه از ریشه ت و ب، در لغت به معنای بازگشت یا بازگشت از معصیت است.^۱ حرف تاء در انتهای واژه (توبه) را برخی برای تأنیث مصدر و برخی علامت وحدت دانسته‌اند که بر این اساس، توبه به

معنای یک بازگشت و جمع آن تَوْب است.^۲

«تَابَ إِلَى اللَّهِ» به معنای بازگشت بنده از گناه به سوی خداوند است، چنانکه در آیاتی از قرآن کریم این‌گونه به کار رفته است.^۳ «تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ» به معنای غفران و بخشش خداوند نسبت به بنده و دادن توفیق توبه به اوست.^۴ صورتی از این عبارت در قرآن نیز به همین معنا استفاده شده است.^۵ در منابع لغوی، «زَمِنَ التَّوْبَةَ» به اسلام تفسیر شده است.^۶

حقیقت توبه

یکی از منازل مهم و مشکل، توبه است و آن عبارت است از طبیعت رجوع به سوی روحانیت نفس، پس از آن که نور فطرت به سبب گناهان به ظلمت طبیعت پوشیده شده است. توضیح آن که: نفس در آغاز، مثل صفحه‌ای خالی از نقوش، خالی از هر کمال و جمال و بهجت و صفات متقابل این‌هاست، اما استعداد و لیاقت رسیدن به هر مقامی در او به ودیعت نهاده شده است، اما استعداد و لیاقت رسیدن به هر مقامی در او به ودیعت نهاده شده است. چون گناه کند، در دل او کدورتی حاصل شود و هر چه گناه بیشتر شود، این تیرگی افزایش یابد تا همه دل را بگیرد و نور فطرت خاموش گردد. اگر در بین این حالات، قبل از آن که ظلمت همه قلب را بگیرد، از خواب غفلت بیدار شود و از منزل یقظه به منزل توبه وارد شود و شرایط آن را به جا آورد، از آن حالات ظلمانب به نور فطرت برمی‌گردد و صفحه‌ای خالی می‌شود. در حدیث است: «التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ»^۷ هر که از گناه برگردد، مثل کسی است که گناه ندارد.

شرایط دعا و توبه

۱. الجوهري، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربيه، ج ۱، ص ۹۱.

۲. القيومي المقرئ، المصباح المنير، ص ۴۵.

۳. طبرسي، مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ۱، ص ۳۵۷.

۴. الزمخشري، أساس البلاغة، ج ۱، ص ۹۸.

۵. سوره توبه: آیه ۱۰۲.

۶. الزمخشري، أساس البلاغة، ج ۱، ص ۹۸.

۷. مکارم شیرازی، الامثل في تفسير كتاب الله المنزل، ج ۱۵، ص ۱۲۳.

نتیجه

نقش دعا و وجوب توبه و توسل در هنگام سختی‌ها و مشکلات یکی از ضروری‌ترین نیازهای بشر به شمار می‌رود. ارزش و اهمیت دعا و توبه به گونه‌ای است که برترین اعمال و عبادات، مغز و محتوای اطاعت می‌باشد افزون بر مشکلات ظاهری و باطنی و پاسخ به نیاز فطری، معرفت و هدایت و رسیدن به تکامل و تقرب الهی در عمق وجود هر انسانی قرار داده شده است. احتیاج به پشتوانه‌ای الهی که انسان در مسیر زندگی به آن تکیه کند و بتواند خود را در فراز و نشیب دنیا محفوظ بدارد. در واقع مشیت الهی در خلقت انسان رسانیدن او به کمال و تعالی حقیقی است راه رسیدن به کمال بندگی خداوند می‌باشد و این صدا کردن خداوند در موقع بلاها و گرفتاری‌ها هم عبادت است. روایات بسیاری از ائمه معصومین در زمینه جایگاه دعا وجود دارد که خود شاهد بر این مدعاست. دعا و توبه، توسل صمیمی‌ترین شیوه ارتباط بندگان با خداوند است. هر گوشه‌ای با هر حالتی ریسمان دل را به آسمان پیوند زند و خداوند صبورانه شنونده مناجات‌های بندگان خویش می‌باشد.

ربنا تقبل منا إنک أنت السميع العليم

منابع و مأخذ

*قرآن کریم

منابع فارسی

- ۱- جوادی آملی، عبدالله، اسرار عبادات، چاپ چهارم، بی جا: انتشارات الزهراء، ۱۳۷۲ ش.
- ۲- _____، حکمت عبادات، قم: انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۸ ش.
- ۳- راشدی، قاسم بن یحیی، آداب امیر المؤمنین (علیه السلام)، چاپ اول، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۵ ه. ش.
- ۴- رضوانی، علی اصغر، اسلام شناسی و پاسخ به شبهات، چاپ سوم، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۶ ش.
- ۵- شبر، عبدالله، اخلاق شبر، ترجمه: محمدرضا جباران، تهران: انتشارات هجرت، ۱۳۷۸ ش.
- ۶- صدوق، خصال، مترجم: محمدباقر کمره‌ای، ج ۲، چاپ اول، تهران: انتشارات کتابچی، ۱۳۷۷ ش.
- ۷- ضیاء آبادی، محمد، توسل، چاپ ششم، تهران: انتشارات بنیاد بعثت، ۱۳۸۶ ش.
- ۸- قربانی، زین العابدین، علل پیدایش پیشرفت اسلام و انحطاط مسلمین، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۱ ش.
- ۹- لقمانی، احمد، چگونه دعاهايمان مستجاب می شود، قم: انتشارات بهشت بینش، ۱۳۸۳.
- ۱۰- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۱، ترجمه: حمید رضا شیخی، قم: انتشارات دارالحديث، ص ۱۳۸۵ ش.
- ۱۱- مطهری، مرتضی، بیست گفتار، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۹ ش.
- ۱۲- _____، مجموعه آثار، ج ۲۳، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۹ ش.
- ۱۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۶، چاپ سی و دوم، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ه. ش.
- ۱۴- هیئت، محمدامین، اخلاق اسلامی، ج ۱، چاپ اول، قم: انتشارات دارالانصار، ۱۳۸۵ ش.

منابع عربی

- ۱۵- ابن طاووس، علی بن موسی، الإقبال بالأعمال الحسنة، ج ۱، چاپ اول، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶ ش.
- ۱۶- ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۱، چاپ سوم، بیروت: انتشارات دار صادر، ۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۱۷- ابومعاش، سعید، الشيعة الفرقة الناجية، ج ۱، چاپ اول، قم: مؤسسه السیده معصومه (علیها السلام)، ۱۴۲۸ هـ.ق.
- ۱۸- الجوهری، أبو نصر، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربيه، ج ۱، چاپ چهارم، بیروت: انتشارات دارالعلم للملایین، ۱۴۰۷ ق.
- ۱۹- الزمخشري، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد، أساس البلاغة، ج ۱، چاپ اول، بیروت: انتشارات دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ هـ.
- ۲۰- القيومي المقرئ، أحمد بن محمد بن علی، المصباح المنير، چاپ دوم، بیروت: انتشارات المكتبة العصريّة، ۱۴۱۸ هـ.ق.
- ۲۱- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات الفاظ قرآن، الطبعة الثانية، قم: المطبعة الشریعت، ۱۴۲۳ هـ.ق.
- ۲۲- صدوق، عیون أخبار الرضا (علیه السلام)، ج ۲، تهران: منشورات جهان، ۱۳۷۸.
- ۲۳- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، بیروت: انتشارات دارالفکر، ۱۹۸۸ م.
- ۲۴- فیض کاشانی، محمد محسن، الوافی، ج ۹، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)، ۱۴۰۶ ق.
- ۲۵- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۴، چاپ اول، قم: انتشارات دارالحديث للطباعة والنشر، ۱۴۳۰ هـ.ق.
- ۲۶- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۲۳، الطبعة الثالثة، بیروت: انتشارات داراحیاء التراث العربی، بی تا.
- ۲۷- مکارم شیرازی، ناصر، الامثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۵، چاپ اول، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، ۱۳۷۹ ش.

سخنرانی - مقالات - مجله - پایان نامه - سایت

۲۸- جمعی از نویسندگان، رمضان، تجلی معبود (ره توشه راهیان نور) دفتر بررسی‌های اسلامی، مرکز پژوهش، سازمان تبلیغات اسلامی.

۲۹- حیدری، زینب، پایان نامه دعا از دیدگاه اسلام، ۱۳۸۸.

۳۰- عابدی، فداحسین، مقاله «توسل» از نگاه فریقین، پژوهشکده طلوع، ۱۳۸۳ شماره ۱۰ و ۱۱

۳۱- غرویان، محسن، مجله پاسدار اسلام: فلسفه توسل، اول آبانماه ۱۳۹۱ شماره ۳۷۱.

۳۲- مطهری، مرتضی، سخنرانی شب ۲۶ رجب، ۱۳۸۱ق.

۳۳- <https://www.pasokhgoo.ir/node>.